

UDK 061.27:28.74(049.3)

Primljeno: 30. 09. 2021.

Stručni rad
Professional paper

Senad Ćeman

PRAVNI VODIČ MUSLIMANSKOG ZADUŽBINARSTVA

**(Husein Kavazović, *Uvod u vakufsko pravo*, El-Kalem –
izdavački centar Rijaseta Islamske zajednice u Bosni
i Hercegovini, Sarajevo, 2021)**

Utemeljena na izvornim klasičnim zbornicima islamskog prava, studija Huseina Kavazovića *Uvod u šerijatsko pravo* predstavlja veoma pregledan i sistematičan pravni vodič muslimanskog zavještavanja vlastite imovine u korist zajednice. Studija predstavlja „kratko teorijsko izlaganje koje treba poslužiti kao uvod u kodifikaciju vakufskog prava pod naslovom: *Qānūn al-‘Adl wa al-Inṣāf li al-Qaḍā’i ‘alā Muṣkilāti al-Awqāf* autora Muḥammada Qadrī-paše“ (str. 13), čiji prijevod sa arapskog jezika i komentar je autor studije također pripremio i sa istim izdavačem objavio kao zasebno, prvo takve vrste, djelo na bosanskom jeziku. Studija sadrži četiri poglavlja: 1) O pravnoj osnovi vakufa; 2) O upravljanju vakufskom imovinom; 3) O ekonomskom iskorištavanju, zakupu vakufskog dobra; 4) O šerijatskim procesnim pitanjima koja se odnose na vakuf.

Prvo poglavlje govori o nastanku muslimanske zadužbine (vakuf) zasigurno najvažnijeg ekonomskog instituta islamskog prava, koji je opravdanje za svoje postojanje našao u svetim tekstovima, dok je pravila i propise uglavnom crpio iz običaja rane zajednice muslimana i lokalnih praksi koje su muslimanski pravници ugradili u odredbe koje uređuju oblast vakufskog prava. Muslimanske zadužbine nastale su za vrijeme Objave da traju dokad je svijeta kao dio muslimanskog civilnog društva i partnerstva privatnog sa javnim dobrom. Pravno uređenje muslimanskih zadužbina kontinuirani je proces i predstavlja spoj originalnosti ideje zavještanja

imovine i poželjne forme društvenog aktivizma uz poštivanje „osnovnih principa na kojima je ustanovljeno vakufsko pravo, a uvažavajući razvoj ekonomskih odnosa i postignuća savremene komparativne pravne tradicije“ (str. 17).

Muslimanska zadužbina se uspostavlja darovnim ugovorom i prelazi iz privatnog u vlasništvo pravnog lica te se ne može prodati, založiti, pokloniti ili naslijediti. Govoreći o bitnim elementima muslimanske zadužbine autor objašnjava kako je potrebno da „dobrotvor (vakif) bude lice koje je sposobno raspolagati svojom imovinom; da predmet vakufa bude u njegovom vlasništvu i da je dozvoljen za promet; da se predmetu vakufa odredi svrha u koju će se koristiti i da ugovor o vakufu zadovoljava propisanu formu“ (str. 21-22). Prema odredbama islamskog prava vlasniku imovine je dato pravo raspolaganje do 1/3 imovine, a preko toga tek uz pristanak svih pravnih nasljednika. Predmet zavještanja mogu biti „samo one stvari koje su dozvoljene u prometu među muslimanima“ (str. 25), svrha poklanjanja leži u namjeri vakifa da se čini dobro u korist zajednice a osnovni motiv dobrotvora jeste postići Božiju blizinu i učiniti Bogu milo djelo. Stoga su muslimanske zadužbine osnivane u vjerske, edukativne, socijalne, humanitarne i privredne svrhe; po želji i senzibilitetu dobrotvora a uz snažnu podršku nosilaca izvršne vlasti koji su u tome vidjeli priliku da se zajedno učini više. Ugovor o muslimanskim zadužbinama zaštićen je načelima koja autor ilustrira primjerima: načelo prijenosa vlasništva sa fizičkog na pravno lice, načelo neopozivosti vakufa, načelo nenasljedivosti vakufa, načelo o neotuđivosti vakufske imovine, načelo neopterećivanja vakufske imovine putem založnog prava i načelo zastarjelosti tužbe protiv drugog lica.

O upotrebi zavještane imovine odlučuje sam dobrotvor, njegova volja je neprikosnovena i pretočena u pravnu maksimu „volja vakifa je zakon“. Na taj način je data sigurnost dobrotvoru da će „njegova volja biti poštovana i zaštićena“, što je rezultiralo uspostavljanjem velikog broja vakufskih legata u muslimanskim zemljama, od najstarijih vremena pa sve do danas. Pravila iskorištavanja vakufske imovine ovisila su o vrsti zavještane imovine, tako se nepokretna imovina daje u zakup ili stanarsko pravo a pokretna u poslugu ili ortakluk. Nosilac stanarskog prava ima obavezu održavanja stambenog prostora na način da je „stanarsko pravo užeg karaktera od prava na ekonomsko iskorištavanje stambenog prostora, te ga nosilac nije imao pravo izdati drugom licu pod zakup“.

U drugom poglavlju koje govori o upravljanju zavještanom imovinom autor polazi od toga da takva imovina predstavlja dobro i da se uspostavlja sa namjerom da traje i nakon smrti dobrotvora. Pravni institut tevlijeta – upravitelja zadužbinom uz sudski nadzor rada – uspješno je korišteni model administriranja muslimanskih zadužbina.

Dobrotvoru je dato pravo koje mu niko ne može osporiti da, ukoliko to želi, osobno upravlja dobrom koje poklanja zajednici, ili da imenuje upravitelja (muteveliju) ili da prepusti zajednici pravo imenovanja upravitelja. Islamski pravници su vremenom definirali oblike dozvoljenih i zabranjenih raspolaganja upravnika zadužbine i oni se uglavnom ne razlikuju od pozitivnih zakonskih rješenja o dobrom domaćinskom poslovanju. U klasičnom periodu muslimanskih zadužbina upravljanje zadužbinama bilo je individualnog karaktera da bi ga vremenom zamijenio korporativni model upravljanja. Upravnik zadužbine (vakufa) obavezan je podnositi redovne, po potrebi i vanredne izvještaje korisnicima i sudu o utrošku sredstava i podjeli prihoda od zadužbine, te eventualni gubitak prouzrokovan nesavjesnim poslovanjem namiruje vlastitim sredstvima, dok mandat upravnika nije ograničen.

U trećem poglavlju autor istražuje ekonomsko poslovanje muslimanskih zadužbina, korisničke kategorije kojima pripada prihod od vakufa i ugovor o zakupu putem kojeg se predmet vakufa stavlja u poseban režim prometa na način da se uvijek prodaje pravo na korištenje dobra a nikada njegovo vlasništvo. Ilustracijom primjera ekonomskog poslovanja muslimanske zadužbine, autor zaključuje kako je prihvatljiva „svaka zakupnina oko koje su se ugovorne strane dogovorile prilikom zaključenja ugovora o zakupu na vakufskom dobru, osim one koja je manja od tržišne cijene“ (str. 62). Objašnjeno je ko može zaključiti ugovor o zakupu, na koji period, po kojoj ugovorenoj cijeni te na koji način ističe ugovor o zakupu. Elaborirajući propise o koncesiji na muslimanskoj zadužbini, autor ukazuje na pravno rješenje po kojem će koncesionaru biti priznato „pravo posjeda na zgradi ili voćnjaku (ne i vlasništvu nad zemljom), sve dok uredno plaća tržišnu zakupninu“ (str. 66) ukazujući na mogućnost odvojenog vlasništva zemljišta od usjeva ili građevine kao specifičnosti islamskog prava. Kako bi se osigurala trajnost muslimanskih zadužbina, data je prednost „obnovi predmeta vakufa (zgrada i zemljišta) u odnosu na korisnike“ (str. 68) dok održavanje vakufskih stanova na kojima korisnici imaju stanarsko pravo „pada na trošak korisnika, a ne na prihod od vakufa“ (str. 68). Studija se bavi pitanjem stjecanja prava na prihod vakufa od strane korisnika poznatih po imenu ili karakteristikama. Uzurpacija muslimanskih zadužbina je tokom vremena bila česta pojava te je jedan dio studije posvećen pitanju nanošenja i saniranja šteta nastalih nasilnim (ne)zakonitim oduzimanjem zavještane imovine. U slučaju da je osnivački akt (vakufnama) muslimanske zadužbine, kojim se dokazuje postojanje, namjena i svrha zagubljen ili nejasan „šerijatski sudija (u našem slučaju Vijeće muftija) odredit će namjenu vakufa, s tim da ta namjena mora biti u općekorisne svrhe: za potrebe obrazovnih institucija ili za potrebe socijalnih kategorija, siromaha i sl.“ (str. 73).

Obligacioni ugovori kojima se imovina muslimanskih zadužbina pušta u promet ne mogu dovoditi u pitanje promjenu vlasničkih odnosa nad predmetom, već samo pitanje koristi od predmeta uz očuvanje svrhe i cilja muslimanske zadužbine. Ukratko, islamsko pravo predviđa da “svaka promjena na vakufskom dobru, koja je u korist vakufa, dozvoljena je, a svaka promjena koja je na štetu vakufskog dobra zabranjena je“ (str. 76).

U posljednjem, četvrtom poglavlju studije govori se o procesnim pravilima koja se odnose na muslimansko zadužbinarstvo; o priznanju na sudu u korist vakufa, o podnošenju i prihvatanju tužbe u vezi sa predmetom vakufa, o svjedočenju u predmetu vakufa i o zastari tužbe u vakufskom pravu.

S obzirom da „vakufsko pravo predstavlja onaj dio šerijatskog prava koje je i danas u najvećem broju muslimanskih država u primjeni“ (str. 83), *Uvod u vakufsko pravo* je jezgrovita pravna studija o najvažnijim pitanjima za ovu oblast šerijatskog prava. Podjednako doprinosi boljem razumijevanju klasičnih i savremenih pitanja islamskog zadužbinarstva (vakufa). U značajnom opusu objavljenih radova o vakufu kod nas, primjetan je nedovoljan broj pravnih studija koje mogu poslužiti drugima u razumijevanju altruizma muslimana. Autor šerijatskom argumentacijom i razgovijetnim jezikom naglašava smisao i poziciju vakufa kao najkorisnijeg ekonomskog instituta šerijatskog prava. Akcentira tekstove hanefijske pravne škole i nudi vrijedan prilog za kontekstualna istraživanja muslimanske tradicije darivanja vlastite imovine za opću korist. Studija je vrijedan doprinos metodološki utemeljenom naučnom pisanju na bosanskom jeziku o temi koja se tiče gotovo svih muslimana bez obzira na mjesto i vrijeme njihovog obitavanja. Inovativnim pristupom u razumijevanju i interpretaciji propisa islamske jurisprudencije o zadužbinama u savremenom kontekstu autor je dao vrijedan doprinos islamskoj pravnoj misli i vjerskoj literaturi općenito te ovu vrijednu studiju najtoplije preporučujemo za čitanje.

Adresa autora
Author's address

Senad Ćeman
Univerzitet u Sarajevu
Fakultet islamskih nauka
senad.ceman@fin.unsa.ba